

BUSINESSEUROPE

INTEGRIRANI PROGRAM ZA DRUŠTVENI DIJALOG U EU, 2009.-2011.

**ZAJEDNIČKA STUDIJA EUROPSKIH DRUŠTVENIH PARTNERA
“PRIMJENA FLEKSIBILNE SIGURNOSTI I ULOGA DRUŠTVENIH
PARTNERA”**

NACIONALNI NACRT:

Hrvatska

PRIPREMILI: Alan Wild, Eckhard Voss i Anna Kwiatkiewicz

Datum pisanja nacrt: siječanj, 2011.

Revidirana verzija: ožujak, 2011.

Projekt Europskih društvenih partnera uz financijsku potporu Europske Komisije

Sadržaj

Predgovor	3
1. Gospodarski i društveni kontekst	4
Gospodarska kriza i oporavak	4
Pokazatelji i trendovi na tržištu rada	5
Fleksibilna sigurnost na tržištu rada i politika tržišta rada	6
2. Fleksibilnost i sigurnost na recentnom tržištu rada i društvene reforme	7
Uvod i pregled	7
Cjeloživotno obrazovanje i radna mobilnost	7
Vanjska/Unutarnja fleksibilna sigurnost i ugovorni odnosi	8
Aktivna politika tržišta rada	8
Podrška sustava socijalne sigurnosti	9
Spolna jednakost	10
Financijska održivost	11
Zaključak: prednosti, mane i izazovi	11
3. Uloga društvenih partnera	12
Opće primjedbe o ulogama društvenih partnera	12
Stajališta hrvatskih društvenih partnera o fleksibilnoj sigurnosti	13
Ključna pitanja	14
4. Izvori i reference	14
Odgovori na anketu	14
Daljnji izvori	14

Predgovor

Ovaj nacionalni nacrt dio je studije Društvenih partnera EU "Primjena fleksibilne sigurnosti i uloga društvenih partnera", koja je sastavljena u kontekstu Programa za tržište rada u društvenom dijalogu EU, 2009.-2011. godine, a uključuje "Zajedničko nadziranje primjene jedinstvenih principa fleksibilne sigurnosti, kako bi se procijenila uloga i uključenje društvenih partnera u procesu i izvukli zajednički poučci".

Kako bi se zadaća ostvarila na najbolji način, i kako bi se aktivno uključile organizacije nacionalnih članica u prikupljanju podataka, ova studija primjenjuje metodologiju koja se sastoji od višestrukih razina analiza i niza instrumenata, dok iste treba primijeniti uz pomoć tima stručnjaka:¹

- Stručni tim, uz savjete Europskih društvenih partnera, složio se oko *skupa odabranih statističkih pokazatelja* u području zapošljavanja i gospodarskog i društvenog razvoja sa značajem za tržište rada.
- Od nacionalnih društvenih partnera zatraženo je sudjelovanje u *anketi-upitniku*, koja naglašava relevantnost koncepta fleksibilne sigurnosti na nacionalnim tržištima rada, ulogu društvenih partnera u primjeni politike i njihovo shvaćanje koncepta fleksibilne sigurnosti. A kako bi se istraživanje nadopunilo, stručni tim posjetio je cijeli niz država i proveo razgovore s nacionalnim društvenim partnerima².
- Prema dva izvora, navedena gore u tekstu, i pregledu dostupnih pismenih materijala i informacija, stručni tim pripremio je 29 nacionalnih nacrti za primjenu principa fleksibilne sigurnosti i uloge društvenih partnera u nacionalnim kontekstima.
- Rezultati ankete i glavni zaključci nacionalnih analiza raspravljani su na četiri „seminara koji okupljaju grupe zemalja“ koje su organizirali evropski društveni partneri uz pomoć nacionalnih tijela u Varšavi (studeni 2010.), Lisabonu (prosinac 2010.), Parizu (31. siječnja – 1. veljače 2011.) i Haagu (8. veljače 2011.).
- U pogledu općih rezultata studije i komentara koje su nacionalni društveni partneri zaprimili u gore navedenim kontekstima, stručni tim pripremio je *komparativni sintetski izvještaj* o „Društvenim partnerima i fleksibilnoj sigurnosti na suvremenim tržištima rada“, koje je predstavljeno i raspravljeno na razini EU, na *sintetskom seminaru* održanom 31. ožujka i 1. travnja u Bruxellesu.

Ovaj nacionalni nacrt želi predstaviti opći pregled gospodarskog i društvenog konteksta i stanje stvari u vezi fleksibilnosti i sigurnosti na tržištu rada i tekuće sporazume o socijalnoj sigurnosti (odjeljci jedan i dva). Kao drugo, izvještaj opisuje ulogu društvenih partnera i socijalnog dijaloga u primjeni politike te u praksi koja se može razmatrati pod općim pojmom "fleksibilne sigurnosti" (odjeljak tri), a sažima i ulazne informacije koje su pružili nacionalni društveni partneri, putem upitnika i provedenih razgovora, te drugih doprinosa u kontekstu studije. Odjeljak tri također predstavlja kratke opise dobre prakse koju su naznačili nacionalni društveni partneri.

Tekst je izvorno pripremljen kao nacrt izvještaja tokom jeseni 2010., a kako bi se potakla rasprava na seminaru grupe zemalja tokom 31. siječnja i 1. veljače 2010., u Parizu. Izvorna datoteka je pregledana i revidirana kako bi se uzeli u obzir komentari i rasprave za vrijeme seminara ili koji su se pak zaprimili kasnije.

No, valja naglasiti kako se ovaj izvještaj predstavlja kao "izvještaj nezavisnih stručnjaka." On predstavlja stavove pojedinaca koji su bili uključeni u njegovo pisanje i ne želi predstavljati stavove, pojedinačne ili grupne, predstavnika društvenih partnera koji su njemu doprinijeli, ili onih organizacija društvenih partnera na europskoj razini koji su bili odgovorni za njegovu narudžbu.

¹ Stručni tim: Eckhard Voss (koordinator), Alan Wild, Anna Kwiatkiewicz i Antonio Dornelas.

² Posjećene su sljedeće države u kontekstu projekta tokom svibnja i srpnja 2010.: Danska, Francuska, Irska, Italija, Češka, Poljska, Njemačka, Portugal i Nizozemska.

1. Gospodarski i društveni kontekst

Gospodarska kriza i oporavak

Nekoć jedna od najbogatijih republika u bivšoj Jugoslaviji, Hrvatska i njeno gospodarstvo pretrpjeli su velike štete tijekom rata koji je trajao od 1991. do 1995. godine, kako je izvoz prekinut, a zemlja propustila rane valove ulaganja u središnju i istočnu Europu. S druge strane, između godina 2000. i 2007., sreća se Hrvatskoj polako počela smiješiti, pa je imala umjeren ali trajan rast BDP-a - između 4 i 6 %, uzrokovano ponovnim oživljavanjem turizma i domaće potrošnje potaknute zajmovima. Sektori s najvećim rastom bili su maloprodaja, građevinarstvo i bankarstvo. Tijekom ovog razdoblja, inflacija je bila skromna, a valuta, *kuna*, stabilna - što je stvaralo solidno gospodarsko okruženje.

Procesi hrvatske strukturne reforme tijekom posljednjeg desetljeća bili su većinom uzrokovani procesom pristupanja EU. Već godine 2001., potpisan je "Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju između Hrvatske i EU" (koji je stupio na snagu 2005. godine). Nakon odluke svih političkih stranaka u Hrvatskom saboru godine 2002. koja je definirala članstvo u EU kao strateški nacionalni cilj, Vlada Hrvatske podnijela je zahtjev za prijem u EU početkom 2003. godine.

Financijska kriza započela je u jesen 2008. godine, i teško pogodila zemlju. Stvarni BDP pao je za 5,8 % 2009. godine, a to je uzrokovalo velik pad domaće potrošnje i industrijske proizvodnje. Iako su dugoročni izgledi rasta gospodarstva i dalje izraziti, Hrvatska će se suočiti sa značajnim pritiskom koji je posljedica globalne financijske krize. Veliki inozemni dug Hrvatske, anemični izvoz, opterećeni državni proračun i prekomjerno oslanjanje na prihode od turizma stvaraju velik rizik za gospodarsku stabilnost u srednjoročnom razdoblju.

Istodobno je turizam imao bolje rezultate od očekivanja tijekom ljeta 2009. godine, što je ponešto ublažilo recesiju. Općenito uzevši, globalna je kriza prouzročila značajni gospodarski pad.

Prema gospodarskoj prognozi Europske Komisije iz jeseni 2010. godine, proračunski deficit Hrvatske predviđa se na razini od 5,7 % BDP-a za godinu 2010. Europska Komisija misli kako postoji mala šansa da se fiskalni deficit značajno smanji u razdoblju od sljedeće dvije godine. Nadalje, predviđa se da će BDP malo narasti u 2011. godini, a zatim malo pasti 2012. godine. Opći državni dug će izrazito porasti s 35 % BDP-a na skoro 50 % u 2012., zbog visoke nezaposlenosti i mjera za fiskalnu stimulaciju.³

HRVATSKA - GLAVNI GOSPODARSKI POKAZATELJI I PROGNOZA

	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.
BDP	5,5	2,4	-5,8	-1,8	1,5
– godišnja promjena u postotku					
Zaposlenost	3,5	1,1	-1,8	-4,3	-0,2
– godišnja promjena u postotku					
Stopa nezaposlenosti (postotak ukupnog radnog stanovništva)	9,6	8,4	9,1	12,5	12,3
Opći državni rezultat (postotak BDP-a)	-2,5	-1,4	-4,1	-5,7	-6,1
Opći bruto državni dug (postotak BDP-a)	32,9	28,9	35,3	40,9	45,9

Izvor: Europska Komisija: *Gospodarski izvještaj, jesen 2010.*

³ Europska Komisija: *Jesen 2010. – Gospodarski izvještaj*; Brisel, str. 154.

Sve u svemu, stanje na tržištu rada pogoršalo se zbog krize, dok su glavne strukturne slabosti i dalje prisutne. Stopa nezaposlenosti koja se smanjila sa 9,6 % na 8,4 % između godina 2007. i 2008. ponovno je porasla na 9,1 % 2009. godine, a očekuje se da će dostići 12,5 % 2010. godine, prema predviđanju Europske Komisije. Tržište rada će promijeniti smjer i doživjeti poboljšanja tek 2011. i 2012., zbog pada u radnoj snazi koji se zbiva brže od zapošljavanja, za koje se također očekuje da će padati tijekom 2011. godine. U posljednjoj procjeni napretka Hrvatske u pogledu njenog članstva u EU i kao odgovor na globalnu gospodarsku i financijsku krizu, Europska Komisija donijela je sljedeće zaključke:

"Odgovor politike na globalnu financijsku krizu u većoj je mjeri doprinos očuvanju makrofinancijske stabilnosti, iako financijski rizici ostaju značajnima. Razuman odgovor monetarnih vlasti, kao i naponi rebalansa proračuna, pomogli su u postizanju realnih očekivanja gospodarskih čimbenika i podržali funkcioniranje tržišnih mehanizama. No, spori napredak u gospodarskom restrukturiranju i preostale prepreke pred razvojem privatnog sektora nastavili su djelomice potkopavati dodjelu resursa koja bi se više orijentirala na rast, a što je ograničilo potencijal za višu produktivnost i napredak u kratkoročnom razdoblju."⁴

Pokazatelji i trendovi na tržištu rada

Proces prelaska s dogovornog na tržišno gospodarstvo u Hrvatskoj nije imao veće implikacije za tržište rada. Dominantne karakteristike rane faze procesa tranzicije u ovom području ubrao je pomak u strukturi zapošljavanja po sektorima, pad razine zaposlenosti i rast nezaposlenosti. Stopa nezaposlenosti narasla je s 10 % 1996. godina na 17,0 % 2001. godine, prije no što je počela padati. Stope nezaposlenosti izrazito variraju među državama, u rasponu od 13 do 40 %, a granična područja imaju posebice visoke stope.

HRVATSKA - GLAVNI POKAZATELJI TRŽIŠTA RADA 2009., U USPOREDBI S DRŽAVAMA EU27

	CROATIA	EU27
Stopa nezaposlenosti – % stanovništva u dobi 15 – 64	56,6	64,6
Stopa nezaposlenosti, stariji – % stanovništva u dobi 55-64	38,4	46,0
Samozaposleni - % ukupnog stanovništva	15,0	15,5
Zaposlenost u uslugama - % ukupne zaposlenosti	53,7*	70,4
Zaposlenost u industriji - % ukupne zaposlenosti	29,9*	24,1
Zaposlenost u poljoprivredi - % ukupne zaposlenosti	16,5*	5,6
Stopa nezaposlenosti - % radne snage 15+	9,1	8,9
Stopa nezaposlenosti među mladima - % radne snage 15-24	25,0	19,6
Dugoročna stopa nezaposlenosti - % radne snage	5,1	3,0
Nejednakost raspodjele prihoda (2007.)	4,5	5,0

* podaci za 2004. Izvor: Eurostat, Izvještaj "Zaposlenost u Europi 2010."

Hrvatsko tržište rada još uvijek pokazuje strukturne probleme, kao što su mali broj radno aktivnog stanovništva i stopa nezaposlenosti, kao i visoke stope nezaposlenosti među mladima i dugoročne nezaposlenosti. Dugoročna nezaposlenost, tijekom 2009. godine, iznosila je 5 % ukupne radne snage te je značajno viša od prosjeka u EU27. Stopa nezaposlenosti među mladima visoka je, iznosi oko 25% za 2009. godinu, iako je danas niža nego tijekom prvih godina desetljeća. Apsolutna i relativna važnost različitih sektora i djelatnosti postupno se premjestila prema onima razvijenih tržišnih gospodarstava. Ipak, sveukupno stvaranje radnih mjesta u proizvodnim područjima gospodarstva nije uspjelo doseći dovoljnu razinu da bi se primila radna snaga koja dolazi iz nekonkurentnih poduzeća koja su se morala prilagoditi novim tržišnim uvjetima.

⁴ EU Komisija 2009. godine: Radni dokument osoblja Komisije: Hrvatska 2009. Izvješće o napredovanju uz priopćenje Komisije Europskom Parlamentu i Vijeću. Povećanje strategije i glavni izazovi 2009-2010, COM(2009) 533, str.24.

Hrvatsko tržište rada opisuje se brojačano u sažecima koji se nalaze u donjim tablicama. Teško je doći do pouzdanih i komparativnih podataka za ovu državu u pogledu cijelog niza pokazatelja, kako je Hrvatska mala država, a nije niti članica EU ni OECD-a. No, postojeći podaci ilustriraju činjenicu da se Hrvatska značajno razlikuje od Europskog prosjeka na nekoliko načina: opća stopa zaposlenosti 2009. godine bila je skoro 10 postotaka ispod prosjeka EU, dok je stopa zaposlenosti starijih osoba osobito niska. Hrvatsko gospodarstvo je orijentirano na usluge, vezano za turizam i maloprodaju, dok je proizvodni sektor zemlje relativno malen. Opća stopa nezaposlenosti visoka je i čak i viša u slučaju mladih radnika; dugoročna nezaposlenost, kao udio u ukupnoj radnoj snazi, jasno je viša od prosjeka EU.

Fleksibilna sigurnost na tržištu rada i politika tržišta rada

Kao što naredna tablica prikazuje, podaci za fleksibilnu sigurnost na tržištu rada Hrvatske prilično su oskudni. Ipak, uporaba fleksibilnih ugovora (honorarno zapošljavanje i zapošljavanje na određeno vrijeme) u formalnom sektoru značajno je manja od Europskog prosjeka.

HRVATSKA - POKAZATELJI FLEKSIBILNE SIGURNOSTI (USPOREDBA)

	Hrvatska	EU27
- ukupno stanovništvo koji su završili barem srednjoškolsko obrazovanje, stanovništvo u dobi 25-64, %, 2009.	76,8	72,0
Honorarno zaposlenje - % ukupne radne snage, 2009.	9,0	18,8
Ugovori na određeno vrijeme - % ukupne radne snage, 2009.	11,6	13,5
Pristup fleksibilnom vremenu, % ukupne radne snage u dobi između 15 i 65, 2004.	n.p.	31,3
Postotak zaposlenika (sve tvrtke) zaposlenika koji sudjeluju u CVT tečajevima, 2005.	n.p.	33
Postotak stanovništva u dobi 25-64 koji sudjeluju u obrazovanju i tečajevima u trajanju duljem od četiri tjedna prije ankete, 2009	2,3	9,3
Zadovoljstvo poslom – postotak radnika koju su vrlo zadovoljni ili zadovoljni radnim uvjetima njihova primarnog zaposlenja (EWCS 2010)	72,7	84,3
Sigurnost zaposlenja – redovito zaposlenje, 2008.	n.p.	2,11
Sigurnost zaposlenja – honorarno zaposlenje, 2008.	n.p.	2,08
Sigurnost zaposlenja – kolektivna otpuštanja, 2008.	n.p.	2,96
Javni rashodi na <i>pasivnu</i> politiku tržišta rada (kategorije 8, 9) - % BDP-a, 2008.	n.p.	0,96*
Javni rashodi na <i>aktivnu</i> politiku tržišta rada (kategorije 2-7) - % BDP-a, 2008.	n.p.	0,46*
Osobe pod rizikom siromaštva nakon društvenih prijelaza – postotak ukupnog stanovništva, %, 2008. godina	17.	16,3

Izvor: Eurostat, Izvještaj "Zaposlenost u Europi 2010.", Eurofond, (Europska anketa o radnim uvjetima 2010.); OECD. * Prosjek za OECD.

Ove brojke također pokazuju da, iako Hrvatsku odlikuje razina obrazovnog postignuća mladih koji su završili barem srednjoškolsko obrazovanje koja je viša od prosjeka u EU27, ova država ima lošije rezultate po ostalim pokazateljima kao što su tercijalno obrazovno postignuće ili cjeloživotno obrazovanje. U pogledu glavnih izazova s kojima se suočava hrvatsko tržište rada iz perspektive fleksibilnosti i sigurnosti, izvještaj koji je nedavno sastavljen dolazi do sljedećih zaključaka:

"U Hrvatskoj se može primijetiti polarizacija društva na relativno sigurne (no potplaćene s obzirom na životne troškove) zaposlenike (*povlašteni*) i nezaposlene (*razvlašteni*), od kojih je jedan značajan broj dugoročno nezaposlen te ima vrlo male šanse i vjerojatnost za pronalaženje posla. Hrvatsko tržište rada i radno zakonodavstvo daju više pozornosti u zadržavanju postojećih radnih mjesta nego stvaranju novih prilika za zapošljavanje. Ovakva neodrživa situacija mora se promijeniti, a jedan od načina za to zasigurno jest primjena aktivne politike zapošljavanja i primjena novog koncepta fleksibilne sigurnosti." ⁵

2. Fleksibilnost i sigurnost u nedavnim reformama tržišta rada i socijalne politike

Uvod i pregled

Iako se ne poziva izravno na koncept fleksibilne sigurnosti, hrvatska Vlada, u različitim ključnim dokumentima koji skiciraju nacionalnu strategiju prema reformama i pristupanju EU, naglašava potrebu za većom fleksibilnosti i sigurnosti na tržištu rada i u gospodarstvu u kontekstu modernizacije države i povećanju konkurentnosti gospodarstva. Iako Vlada u ovom kontekstu također naglašava potrebu poboljšavanja socijalne sigurnosti unutar društva kao cjeline, podrška fleksibilnosti u različitim područjima (radno zakonodavstvo, ugovorne veze, radni odnosi na razini poduzeća) jasno su u središtu pozornosti i aktivnosti koje ilustrira cijeli niz dokumenata Vlade.⁶

Zbog manjka ikakve reakcije na anketu koja je provedena među nacionalnim društvenim partnerima u Hrvatskoj, informacije koje slijede potječu uglavnom iz službenih državnih izvještaja, izjava Europske Komisije o procesu reformi u Hrvatskoj i izjava ključnih faktora na hrvatskom tržištu rada. Znatian dio sljedećih informacija preuzet je i iz materijala pripremljenih za konferenciju o fleksibilnoj sigurnosti u Hrvatskoj koju je organizirao Zajednički savjetodavni odbor EU i Hrvatske (*EU-Croatia Joint Consultative Committee (JCC)*)⁷ u Pragu 2009., i dokumenata i zaključaka koji su doneseni u kontekstu ovog skupa.⁸

Cjeloživotno obrazovanje i radna mobilnost

Reforme u obrazovnom sektoru nastavile su se odvijati prema "Planu za razvoj obrazovnog sustava 2005.-2010." Prema službenim izvještajima, poduzet je značajan broj koraka kako bi se poboljšala kvaliteta obrazovanja na svim razinama, što uključuje obrazovne programe za profesore. Daljnji naponi poduzeti su u razvoju okvira za nacionalne kvalifikacije. Visoko obrazovanje još je i više prilagođeno principima bolonjskog procesa, ali sektor terciarnog obrazovanja pokazuje manjkavosti, loše vođenje i manjak sredstava. Europska Komisija, u svojoj procjeni i izvještajima o napretku Hrvatske u njenom pristupu EU prosuđuje napredak u području obrazovanja, tj. društvu orijentiranom na znanje pozitivno.

Tijekom zadnjih godina, Hrvatska je poduzela i napore u promicanju cjeloživotnog obrazovanja (LLL) i širenju njegovog obuhvata, usvojivši strategiju i odgovarajuće propise. Prema jednom recentnom izvještaju, postoji još mnogo prostora za poboljšanja u pogledu fleksibilne sigurnosti, posebno jer situaciju i dalje odlikuju opće nisko sudjelovanje u cjeloživotnom obrazovanju, nedijeljenje troškova između sudionika, kao i nepostojanje propisa i integriranje cjeloživotnog obrazovanja u službeni obrazovni sustav.⁹ U ovom kontekstu valja spomenuti da je razina sudjelovanja u cjeloživotnom obrazovanju i obuci ekstremno niska u Hrvatskoj, kao što tablica u prethodnom odjeljku to i pokazuje.

Centar za politološka istraživanja 2010.: Stanje hrvatskog tržišta rada i obrazovnog sustava u kontekstu pristupanja Europskoj uniji, CPI mjesečno izvješće za lipanj, str.8

⁶ Pogledajte na primjer "Strateški okvir za razvoj 2006. – 2013." koju je objavila Vlada Hrvatska tijekom 2006. godine. Pogledajte također "Izvješće o provedbi Zajedničke procjene o prioritetima politike zapošljavanja Republike Hrvatske za 2009.", kojeg je objavilo Ministarstvo gospodarstva, rada i poduzetništva, Zagreb, 2010.

⁷ Zajednički savjetodavni odbor predstavlja Europsko gospodarski i socijalni odbor (EGSO) i organizacije hrvatskog civilnog društva. ZSO nadopunjuje već postojeća tijela u okviru Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju između EU i Hrvatske i omogućuje organizaciju civilnog društva s obje strane za praćenje pristupnih pregovora i priprema pristupanja Hrvatske EU.

⁸ Vidi posebice: "Fleksibilna sigurnost u Republici Hrvatskoj". Nacrtni dokumenta za peti sastanak Zajedničkog savjetodavnog odbora, održanog u Pragu 5. svibnja 2009. godine

⁹ "Fleksibilna sigurnost u Republici Hrvatskoj", str. 3.

Vanjska/Unutarnja fleksibilna sigurnost i ugovorni odnosi

Uz stalne strukturne probleme hrvatskog tržišta rada (a posebno uz visoku stopu nezaposlenosti i nisku stopu zaposlenosti) i problem značajnog jaza između gubitka radnih mjesta kao posljedice restrukturiranja povezanim s transformacijom s jedne strane i otvaranjem novih radnih mjesta s druge - kao stalnog konteksta - potreba za poboljšanjem vanjske i unutarnje fleksibilnosti tržišta rada predmet je žive rasprave.

U ovom kontekstu, Hrvatska Vlada poduzela je cijeli niz reformi tržišta rada zadnjih godina, na osnovu Nacionalnog plana za promicanje zaposlenosti, koji uključuje i mjere za potporu internoj fleksibilnosti i sigurnosti na razini poduzeća, kao i mjere za potporu otvaranja radnih mjesta (vidi dolje).

Aktivna politika tržišta rada

Mjere koje su provedene zadnjih godina uključivale su i potpore za obuku i zapošljavanje za mlade bez radnog iskustva, dugoročno nezaposlene, starije osobe i ranjive grupe. No, iako postoji zavidan broj mjera, izvještava se i o relativno maloj potrošnji na aktivne mjere zapošljavanja. Prema Hrvatskom zavodu za zapošljavanje (HZZ), tijekom 2008. godine tek je oko 7.500 radnika zaposleno zbog toga što je Zavod primijenio aktivne mjere za zapošljavanje, dok je odnos između ukupnog broja korisnika takvih programa i prosječnog broja nezaposlenih 3,2 %. Ukupni rashodi na primjenu ovih mjera iznosili su 0,04 % BDP-a. U usporedbi s 2007. godinom, broj korisnika programa opao je za 11,3 %, dok su se rashodi snizili za 11,7%.¹⁰

U isto vrijeme, tijela koja zastupaju hrvatske poslodavce osobito se žale na rigidnost tržišta rada i opću slabu efikasnost aktivne politike zapošljavanja. Prema organizacijama poslodavaca, mjere koje su primijenjene neadekvatne su, i to ne samo stoga što nisu uspjele utvrditi potrebe gospodarstva i nezaposlenih, već i zato što postoji neravnoteža između prava, obveza i odgovornosti registriranih korisnika. Ukratko, ovo ukazuje na manjak napora da se aktiviraju nezaposleni. Sindikati se ne slažu s ovim zaključkom te tvrde da se stalno razmeće idejom da nezaposlene valja kriviti zbog toga što ne nalaze radna mjesta, i za situaciju u kojoj su se našli. Iako u ovome vjerojatno ima istine, odgovornost za trenutnu situaciju treba potražiti u svim akterima u radnim odnosima. Primarna motivacija poslodavaca, ona akumulacije kapitala, i njihov stav prema zaposlenicima kao prema "trošku" nikako ne pomaže promjenama.

Nasuprot ovome, hrvatski sindikati naglašavaju slabe rezultate aktivnih mjera za tržište rada, što se može potkrijepiti i ponašanjem poslodavaca koji su uključeni u njihovu primjenu. Sindikati misle kako je češće situacija ta da poslodavci pokazuju tendenciju da zadrže posloprimce onoliko dugo koliko oni primaju potpore za njihovo zapošljavanje. Takva radna mjesta zatim nestaju, kada se razdoblje potpora završi. Istinska motivacija poslodavaca jest nabava jeftine radne snage, no ovo ne pomaže ukoliko želimo razriješiti problem nezaposlenosti. Ovakva praksa pomaže u zapošljavanju onih "ranjivih" među nezaposlenima na jedno kratko vrijeme, no nikako ne pomaže pri identifikaciji potreba gospodarstva. Zapravo, takva praksa, gotovo se može reći, služi isključivoj svrsi utvrđivanja potreba poslodavaca.

Slabi efekti aktivnih mjera za tržište rada nisu tek rezultat nedovoljnog državnog financiranja, već i slabosti koje su ugrađene u, ne samo Zavod za zapošljavanje, nego i u neke nove institucije, kao što su Agencija za razvoj i zapošljavanje i Agencija za regionalni razvoj, čije se prisustvo ne primjećuje na tržištu rada. Još jedan faktor koji odmaže jest onaj manjka statistike za zapošljavanje, koja bi trebala stizati iz privatnih agencija za zapošljavanje i privatnih agencija za honorarne poslove.

¹⁰ Brojke preuzete iz izvješća "Fleksibilna sigurnost u Republici Hrvatskoj", str. 4.

Podrška sustava socijalne sigurnosti

Prema nedavnom izvještaju na temu fleksibilne sigurnosti u Hrvatskoj¹¹, ova zemlja i dalje ima širok i kompliciran sustav socijalne sigurnosti. Sustav je promišljen tako da skrbi za veliki niz potreba: od nezaposlenih do branitelja i njihovih obitelji, preko politike poticanja nataliteta i socijalne skrbi za grupe s malim dohocima, pa do čitavog niza drugih programa socijalne pomoći. Administracija sustava socijalne sigurnosti silno je fragmentirana, a ne postoji dovoljna koordinacija između različitih državnih tijela koja imaju ovlaštenja za pružanje usluga socijalne pomoći.

Po izvještaju MMF-a o Hrvatskoj koji se prilično navodi (Izvještaj broj 08/159) iz 2008., priroda sustava socijalne sigurnosti u ovoj zemlji izravan je uzrok jedne od najnižih stopa nezaposlenosti u Europi.

Ipak, kada pogledamo udio rashoda socijalne sigurnosti u BDP-u (23 %, što uključuje mirovine i zdravstveno osiguranje), u pogledu kupovne moći, Hrvatska se nalazi na 30. mjestu od 40 Europskih država, 2008. godine. Što se tiče životnog standarda, postoje indikacije kako je siromaštvo povezano sa starosnom mirovinom, nezaposlenošću ili gospodarskom neaktivnošću koja je najviše rasprostranjena među starijim radnicima, a isto tako i među određenim etničkim grupama, posebice Romima.

Općenito uzevši, moglo bi se zaključiti kako su rashodi za socijalnu sigurnost veliki, ako se oni mjere regionalnim standardima, ali i kako je njihov najveći dio neefikasan. U području zdravstvene skrbi, neefikasnost je prvenstveno uzrokovana velikom potrošnjom, a ne slabom efikasnošću; u obrazovanju, neefikasnost je uzrokovana skromnim rezultatima i općim povećanjem troškova; u području socijalne sigurnosti, neefikasnost proizlazi iz slabog odabira ciljeva koji se, barem u pogledu tržišta rada, osobito vide u činjenici da ne postoje inicijative koje bi promicale zapošljavanje ili da nema veze između prava i obveza korisnika socijalne sigurnosti.

U ovakvom kontekstu, izvještaj o Fleksibilnoj sigurnosti u Hrvatskoj zaključuje kako *"je ključno da se pokrenute reforme socijalne sigurnosti nastave na način koji poboljšava status potrebitih i koji ograničava rashode smanjivanjem neefikasnosti."*¹²

Visokokvalitetna i produktivna radna mjesta

U službenim Vladinim publikacijama, na pitanje kvalitete i produktivnosti u gospodarskom i radnom životu poziva se tek u pogledu poboljšanja u hrvatskom obrazovnom sustavu ili povezano s integracijom dugoročno nezaposlenih i ostalih ugroženih grupa.¹³ Osim navedenog, postoji samo vrlo malo informacija o izazovima i inicijativama za poboljšanje kvalitete i produktivnosti na razini radnog mjesta. No, nedavni izvještaj Eurofond-a o kvaliteti života u Hrvatskoj uključuje i reference na aspekte kvalitete razvoja na tržištu rada tijekom posljednjeg desetljeća, a što prikazuje sasvim drugačiju sliku koja naglašava posebice nisku kvalitetu određenih grupa na hrvatskom tržištu rada:

"Jedna karakteristika radne snage u Hrvatskoj, koja je razlikuje od većine zemalja članica EU, jest relativno malen udio ljudi koji su zaposleni u uslugama i velik omjer onih koji rade u poljoprivredi, koju odlikuju mala produktivnost, dugo radno vrijeme i poslovi s niskom kvalitetom. (...) U smislu kvalitete radnih mjesta u Hrvatskoj, cijeli niz pokazatelja govore kako situacija nije vrlo povoljna. 2006. godine, nekih 51,4 % zaposlenih ljudi izvijestilo je kako misle da je njihov posao prezahtjevan i stresan, 39 % reklo je da stalno moraju raditi u kratkim rokovima, dok 23% kažu kako rade u opasnim ili nezdravim uvjetima. Istodobno, tek 25% zaposlenih misli da imaju dobre izgleda za napredak u karijeri, a 33% smatra da su dobro plaćeni."¹⁴

¹¹ "Fleksibilna sigurnost u Republici Hrvatskoj", vidi prethodno.

¹² Vidi prethodno, str. 6.

¹³ Pogledajte na primjer: Republika Hrvatska, "Izvjesteće o provedbi Zajedničke procjene o prioritetima politike zapošljavanja Republike Hrvatske za 2009." kojeg je objavilo Ministarstvo gospodarstva, rada i poduzetništva, Zagreb, lipanj 2009.

¹⁴ Eurofond 2007.: Kvaliteta života u Hrvatskoj: Ključni nalazi od nacionalnog istraživanja ", Dublin, str. 24 i 45

Spolna jednakost

Jednakost žena i poboljšanje njihove situacije na tržištu rada danas se smatraju jednim od glavnih izazova pred hrvatskom Vladom. Potrebe očigledno proizlaze iz takvih činjenica kao što su niska stopa zaposlenosti žena (58 %, u usporedbi s više od 70 % one muškaraca tijekom 2009., prema podacima Eurostata) i drugih pokazatelja (npr., o ravnoteži rada i života, institucijama za skrb o djeci).

Kao što je o tome izvješteno u recentnom dokumentu hrvatske Vlade¹⁵, Ured za ravnopravnost spolova proveo je 2009. godine anketu o "*Percepcijama, iskustvima i stavovima o spolnoj diskriminaciji u Republici Hrvatskoj*", koja se bavila percepcijama, iskustvima i stavovima vezanim za spolnu (ne)jednakost na radnom mjestu/tržištu rada. Ovo istraživanje zaključuje da postoji tendencija činjenja spolne diskriminacije prema ženama u poslovnoj i profesionalnoj sferi tržišta rada, posebice u slučaju bolje plaćenih radnih mjesta i očekivanja od muških kolega. Unatoč određenom napretku u kontekstu razvoja okvira politike za ravnopravnost spolova (Zakon o ravnopravnosti spolova, "Nacionalna politika za promicanje spolne ravnopravnosti 2006.-2010."), položaj žena na tržištu rada još je uvijek problematičan: na žene se neproporcionalno utječe širokom uporabom ugovora na određeno vrijeme. To ih obeshrabruje u pritužbama protiv diskriminacije. Profesionalnost centara za socijalnu pomoć i obuka osoblja koji rade na slučajevima nasilja u obitelji zahtijevaju daljnja poboljšanja. Unatoč odredbama Zakona o ravnopravnosti spolova, koji zahtijeva od svih javnih administrativnih tijela na lokalnoj i regionalnoj razini, kao i od ostalih institucija, da prikupljaju, obrađuju i predstavljaju podatke razlomljene po spolu, takvi podaci još uvijek nisu prisutni, kao što je nedavni izvještaj Europske Komisije o napretku Hrvatske u pristupanju EU izložio.¹⁶

Treba spomenuti ovdje kako spol nije jedini aspekt izazova jednakosti i diskriminacije u Hrvatskoj: kako to govore nedavni izvještaji koje su država i međunarodne institucije poput UNDP-a objavili, uvjeti života i rada za etničke manjine kao što su Romi (između 0,25 i 0,5 % ukupnog stanovništva) vrlo su problematični: za oko ¾ Roma izvještava se da žive u siromaštvu; prema podacima za 2002. godinu skoro 90 % romskih kućanstava nema redovite izvore prihoda, a njihovi opći životni i stambeni uvjeti slabi su.¹⁷

Financijska održivost

U kontekstu postojeće literature, dva su različita izazova pred financijskom održivosti sustava socijalne sigurnosti: kao prvo, onaj inherentni, koji proizlazi iz relativno velikih rashoda (u usporedbi s regionalnim standardima) na socijalnu politiku, kao i aktivnih mjera za tržište rada za koje mnogo komentatora smatra kako su neefikasne i skupe. Drugi izazov proizlazi iz fiskalnih efekata globalne gospodarske krize iz 2008. godine i sve većeg tereta duga s kojim se država mora nositi. Oba aspekta smatraju se ključnim izazovima za državu, kao što to izražava nedavni izvještaj Europske Komisije o Hrvatskoj:

"Kao reakcija na rastuće fiskalne pritiske, poduzeti su napor za rebalans proračuna. No, postupan pad fiskalne ravnoteže u kombinaciji s težim financiranjem zahtijevali su ponešto pravovremeniji i sveobuhvatniji fiskalni odgovor. Promišljenost vjerodostojne fiskalne strategije koja cilja na smanjenje rigidnosti proračuna i povećanje efikasnosti javne potrošnje ostaje glavnim izazovom."¹⁸

¹⁵ Republika Hrvatska, Ministarstvo gospodarstva, rada i poduzetništva, 2010. godine: Izvješće o provedbi Zajedničke procjene o prioritetima politike zapošljavanja Republike Hrvatske za 2009. godinu, str. 27

¹⁶ EU Komisija 2009. godine: Radni dokument osoblja Komisije: Hrvatska 2009. Izvješće o napredovanju uz priopćenje Komisije Europskom Parlamentu i Vijeću. Povećanje strategije i glavni izazovi 2009-2010, str.12/13.

¹⁷ Vidi: UNDP 2006.: Hrvatska, siromaštvo, nezaposlenost i socijalna isključenost, Zagreb. Vlada Republike Hrvatska 2005.: Nacionalni program za Rome, Akcijski plan za desetljeće za uključivanje Roma 2005.-2015., Zagreb, Vlada Republike Hrvatska.

¹⁸ EU Komisija 2009. godine: Radni dokument osoblja Komisije: Hrvatska 2009. Izvješće o napredovanju uz priopćenje Komisije Europskom Parlamentu i Vijeću: Povećanje strategije i glavni izazovi 2009.-2010., str.22.

Zaključak: prednosti, mane i izazovi

Kao zaključak, treba imati na umu, barem što se tiče fleksibilne sigurnosti, kako procesi reforme gospodarskog, društvenog i radnog tržišta u Hrvatskoj tijekom posljednjeg desetljeća nisu bili toliko vođeni principima fleksibilne sigurnosti, već su bili više orijentirani prema usvajanju pravnih stečevina Europske Unije.

Kada su, 2009. godine, ključni faktori i socijalni akteri u Hrvatskoj raspravljali o pitanju fleksibilne sigurnosti u kontekstu Zajedničkog konzultativnog odbora između EU i Hrvatske (JCC), doneseni su sljedeći zaključci o ključnim aspektima u pogledu efikasne primjene glavnih principa fleksibilne sigurnosti:

¹⁹

- ZSO poziva Vladu Hrvatske da nastavi s razvojem društvenog dijaloga u Republici Hrvatskoj, na osnovi principa uzajamnog priznavanja i poštovanja. Hrvatski Odbor za gospodarstvo i socijalna pitanja treba pripremiti strategiju za promicanje društvenog dijaloga, uz pomoć Europske Komisije.
- Ciljeve programa za cjeloživotno obrazovanje valja postaviti s srednjoročnim ciljem pomoći hrvatskoj radnoj snazi. Pri tome posebnu pozornost treba posvetiti nekvalificiranim radnicima. Sveobuhvatne strategije za cjeloživotno obrazovanje valja uspostaviti i primijeniti na trostranoj osnovi. Europska Komisija treba podržati ovu inicijativu koja bi mogla značajno poboljšati društvenu i gospodarsku situaciju u Hrvatskoj.
- Europska Komisija treba surađivati s hrvatskom Vladom u uspostavi nezavisnog statističkog zavoda koji bi prikupljao podatke o tržištu rada. Čini se da postoji manjak ovakvih studija, iako bi one donijele dodanu vrijednost radu društvenih partnera i hrvatske Vlade. To bi im omogućilo da rade na zajedničkim i objektivnim podacima, i donose ispravne procjene u pogledu veće fleksibilnosti i sigurnosti hrvatskog tržišta rada.

¹⁹ Zaključci s petog sastanka Zajedničkog savjetodavnog odbora EU - Hrvatska, održanog u Pragu 5. svibnja 2009. godine

3. Uloga društvenih partnera

Opće primjedbe o ulogama društvenih partnera

Prema službenim izvještajima EU o ostvarenom napretku u pogledu pristupanja EU, trostrane strukture društvenog dijaloga ("Nacionalno gospodarsko i socijalno vijeće" uspostavljeno je 2001. godine) relativno su dobro razvijene, a utjecaj društvenog dijaloga o procesu donošenja odluka i razvoja politike nastavlja s napretkom. Predstavnici društvenih partnera također su imenovani kao ravnopravni članovi (bez prava glasanja) u četiri odbora Hrvatskog Sabora. Ipak, kriteriji zastupljenosti za sudjelovanje u kolektivnim pregovorima nisu još usvojeni a dvostrani društveni dijalog još nije dovoljno razvijen.²⁰

Rezultati zajedničkog projekta društvenih partnera EU u pogledu uloge društvenih partnera u Hrvatskoj, s druge strane, nešto su kritičniji.²¹ Na zajedničkom seminaru organiziranom u Zagrebu 2007. godine, sljedeći su problemi posebno istaknuti:

- hrvatsko zakonodavstvo o registraciji sindikata sudionici promatraju kao faktor koji promiče nepriključnu mjeru fragmentacije zastupljenosti zaposlenika koja efikasan dijalog čini teškim;
- za Vladu se misli da dovoljno ne promiče društveni dijalog, niti da shvaća društvene partnere dovoljno ozbiljno;
- preduvjeti za poboljšanje kvalitete i efikasnosti društvenog dijaloga bolje su planiranje i suradnja između društvenih partnera na nacionalnoj razini; bolje veze između nacionalnih i Europskih prioriteta; bolji materijalni resursi i bolje obučeni zaposlenici.

Što se tiče autonomnog dvostranog društvenog dijaloga, kolektivno se pregovaranje još uvijek većinom usredotočuje na razinu poduzeća, a pokrivenost zaposlenika kolektivnim ugovorima je relativno visoka.

U pogledu gospodarstva kao cjeline, udio radnika čija je plaća obuhvaćena kolektivnim pregovaranjem vrlo je visoka - procjenjuje se na 60 posto, sa 70 posto u javnom sektoru i 40 posto u privatnom sektoru. Vladina proširenja ugovora na razini sektora uzimaju se kao objašnjenje za veliku pokrivenost. Ipak, postoji tek nekoliko sektorskih ugovora. I dok podaci za gustoću organizacija poslodavaca ne postoje, stopa članstva u sindikatima procjenjuje se na 34 % (tek oko 17 % u privatnom sektoru).²²

HRVATSKA - GLAVNI POKAZATELJI DRUŠTVENOG DIJALOGA

	Hrvatska	EU27
Pokrivenost kolektivnim pregovaranjem - %postotak zaposlenika obuhvaćenih kolektivnim pregovorima, 2006.	60%	63%
Gustoća sindikata - % postotak zavisnih zaposlenika koji su članovi sindikata, 2005.	34%	25%
Gustoća organizacija poslodavaca - % zaposlenika koje zapošljava tvrtka u organizaciji poslodavaca, 2006.	n.p.	n.p.

Izvori: *Izveštaj o industrijskim odnosima EU 2008.*

²⁰ EU Komisija 2009. godine: Radni dokument osoblja Komisije: Hrvatska 2009. Izvješće o napredovanju uz priopćenje Komisije Europskom Parlamentu i Vijeću. Povećanje strategije i glavni izazovi 2009-2010, str.26.

²¹ Pogledajte dokumente o projektu izgradnje kapaciteta na resursna središta ETUC-a kao i o europskim poslodavcima: <http://resourcecentre.etuc.org/Integrated-project-output-8.html>; <http://www.erc-online.eu/content/default.asp?PageID=512>.

²² Prema Nestić, D. i Ivani Rašić Bakarić, I. 2010. godine: Minimalna plaća i industrijski odnosi u Hrvatskoj, rujan 2010., str. 2.

U pogledu sudjelovanja u interesnim organizacijama na Europskoj razini, dvije nacionalne sindikalne organizacije trenutno su članice ETUC-a (SSSH/UATUC, Savez samostalnih sindikata Hrvatske i NHS, Nezavisni Sindikat Hrvatske), udruga hrvatskih poslodavaca, HUP, je članica BUSINESSEUROPE, a dvije organizacije (HOK i HUP) pridruženi su članovi UEAPME-a.

Tijekom 2009. i 2010., sindikati su se suočili s nizom prijedloga za zakonsku reformu tržišta rada koji su stigli od hrvatske Vlade, a koji bi, po njihovom mišljenju, potkopali njihove pregovaračke mogućnosti i utjecaj u dvostranim pregovorima: jedna od reformi koju je Vlada predložila u svibnju 2010. uzrokovala je snažno protivljenje svih udruga sindikata - izmjena Zakona o radu koja bi olakšala poslodavcima otkazivanje kolektivnih ugovora. Ako bi se one usvojile, po mišljenju sindikata, amandmani bi uzrokovali prosperitet sindikata koje bi kontrolirali poslodavci, nametnuli bi se stroži uvjeti za kolektivno pregovaranje, i dopustilo natjecanje radničkih vijeća sa sindikalnim organizacijama na razini poduzeća.

Stajališta hrvatskih društvenih partnera o fleksibilnoj sigurnosti

Kao što je to opisano u nacrtu izvještaja za zajednički odbor Hrvatske i EU²³, sindikati i poslodavci općenito imaju "pozitivnu percepciju koncepta fleksibilne sigurnosti", tj. one vrste fleksibilnosti koja istodobno osigurava pouzdane ugovorne odnose, te trenutnog stanja stvari na hrvatskom tržištu rada. No, mišljenje dvaju društvenih partnera u pogledu konkretnih aspekata i glavnih izazova prilično se razlikuju:

Stajalište poslodavaca

Poslodavci ne smatraju da su ugovorni odnosi koje hrvatski Zakon o radu dopušta dovoljno fleksibilni. Glavni razlozi za takav manjak fleksibilnosti nalaze se u stvarnom sadržaju zakonodavstva, koje osigurava visoku razinu zaštite radne snage, a ne zaposlenja, osobito u slučaju "povlaštenih", dok sigurnost ne postoji u slučaju "razvlaštenih". Jedan rezultat zakonodavstva na snazi jest taj da postupci za zapošljavanje i otpuštanje, kao mjera fleksibilnosti sustava, traju dugo i skupi su, po mišljenju poslodavaca. Rigidan sustav sigurnosti radnog mjesta, misli se, imao je negativne efekte kao što su povećanje broja honorarnog zapošljavanja (posebice onog na osnovi amandmana na hrvatski Zakon o radu iz 2003. koji ranije nisu postojali), segmentaciju tržišta rada koja ih slijedi (visoka razina sigurnosti za "povlaštene" i visoka razina fleksibilnosti za "razvlaštene", te prepreke pred onima koji traže posao u pristupu tržištu rada.

Stajalište sindikata

Sindikati se ne slažu s argumentom poslodavaca o visokim razinama sigurnosti i tvrde, nasuprot ovome, kako postoji dovoljno fleksibilnosti na tržištu. Oni su mišljenja da manjak iskorištenja dostupnih instrumenata nije ugrađen u trenutno zakonodavstvo, već dolazi od samih poslodavaca. Napuhavanje nefleksibilnosti i neuspjeh u korištenju instrumenata koji su potrebni da fleksibilnost postane stvarna greška je isključivo poslodavaca. Sindikati ne vide postupke za zapošljavanje i otpuštanje kompliciranim i vjeruju kako je argument poslodavaca zasnovan na šaćici izoliranih primjera. Za sindikate, trenutni ugovorni odnosi uživaju potporu hrvatskog zakonodavstva, pružajući dodatnu sigurnost za zaposlenike, zbog specifične prirode radnih odnosa koji su fundamentalni ljudski odnosi. Nadalje, sindikati ne dijele pogled udruga poslodavaca da manjak adekvatne fleksibilnosti "primorava" poslodavce da češće pribjegavaju privremenim radnim odnosima, jer je sama priroda privremenih ugovora dovoljan dokaz kako fleksibilno zapošljavanje zaista postoji.

²³ EU- Hrvatska Zajednički savjetodavni odbor: "Fleksibilna sigurnost u Republici Hrvatskoj". Nacrt dokumenta za peti sastanak Zajedničkog savjetodavnog odbora, održanog u Pragu 5. svibnja 2009. godine

4. Ključna pitanja

Sa stajališta autora ovog izvještaja, pojavljuju se sljedeća ključna pitanja u vezi s fleksibilnom sigurnošću u Hrvatskoj:

- *Smatraju li društveni partneri koncept fleksibilne sigurnosti prikladnom orijentacijom/prikladnim konceptom za upravljanje promjenama i procesom strukturnih reformi u Hrvatskoj?*
- *Do kojeg opsega već postoji istinska dvostrana ili trostrana rasprava o fleksibilnoj sigurnosti u Hrvatskoj?*
- *Kako društveni partneri procjenjuju efekte globalne gospodarske i financijske krize iz 2008. godine na fleksibilnost i sigurnost tržišta rada te u području socijalne politike?*

Izvori i reference

Odgovori na anketu

Odgovori na upitnike nisu zaprimljeni od hrvatskih društvenih partnera.

Daljnji izvori

1. Europska gospodarska predviđanja proljeće 2010. godine – Hrvatska
2. Cazes, S. i Nesporova, A. 2007.: Fleksibilna sigurnost: Relevantni pristup u središnjoj i istočnoj Europi, ILO, Ženeva.
3. Centar za politološka istraživanja 2010.: Stanje hrvatskog tržišta rada i obrazovnog sustava u kontekstu pristupanja Europskoj uniji, CPI mjesečno izvješće za lipanj.
4. EU Komisija 2009. godine: Radni dokument osoblja Komisije: Hrvatska 2009. Izvješće o napredovanju uz priopćenje Komisije Europskom Parlamentu i Vijeću. Povećanje strategije i glavni izazovi 2009.-2010., COM(2009) 533, str.24.
5. Republika Hrvatska, Ministarstvo gospodarstva, rada i poduzetništva, 2010. godine: Izvješće o provedbi Zajedničke procjene o prioritetima politike zapošljavanja Republike Hrvatske za 2009. godinu, Zagreb, lipanj
6. "Fleksibilna sigurnost u Republici Hrvatskoj". Nacrt za 5. sastanak EU – hrvatskog savjetodavnog odbora održanog u Pragu 5. svibnja 2009. godine.
7. Vlada Republike Hrvatske 2006: Strateški okvir za razvoj tijekom 2006. – 2013., Zagreb.
8. Eurofond 2007.: Kvaliteta života u Hrvatskoj: Ključni zaključci o nacionalom istraživanju", Dublin.
9. Eurofond 2007.: Izgradnja kapaciteta za socijalni dijalog na razini sektora i poduzeća: Hrvatska, Dublin.
10. UNDP 2006.: Hrvatska, siromaštvo, nezaposlenost i socijalna isključenost, Zagreb
11. Vlada Republike Hrvatska 2005.: Nacionalni program za Rome, Akcijski plan za uključivanje Roma tijekom desetljeća 2005.-2015., Zagreb, Vlada Republike Hrvatska.
12. Nestić, D. i Ivana Rašić Bakarić, I. 2010. godine: Minimalna plaća i industrijski odnosi u Hrvatskoj, rujan 2010.